

УДК 332.14:005.332.4

**КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ РЕГІОНУ В УМОВАХ
КЛАСТЕРИЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ: СУТНІСТЬ ТА
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ****Овчарук В.В., к.е.н.***E-mail: politehmnkc@rambler.ru***Маслак О.О., к.е.н.***E-mail: olexander_maslak@mail.ru***Дорошкевич К.О., к.е.н.***E-mail: katyok@ukr.net**Національний університет «Львівська політехніка»*

У статті розглянуто поняття конкурентоспроможності регіонів; сутність, значення, особливості кластеризації як процесу створення в межах національної економіки країни кластерів та їх систем. Розвинуто теоретико-методологічні та прикладні засади підвищення конкурентоспроможності регіону в умовах кластеризації національної економіки з метою зростання рівня життя населення, розвитку інноваційної діяльності на цій основі, зростання результативності національної економіки загалом тощо. Для цього розвинуто категорійний апарат за проблемою та удосконалено інструментарій оцінювання, який дозволяє визначити динаміку і потенціал кластеризації у регіонах, оцінити конкурентоспроможність промислових кластерів. Також у статті окреслено концепцію забезпечення конкурентоспроможності регіонів на основі удосконалення організаційного менеджменту окремих галузей національної економіки в умовах її кластеризації.

Ключові слова: конкурентоспроможність регіонів, кластеризація, промислові кластери, інструментарій оцінки, лісогосподарське виробництво

UDC 332.14:005.332.4

**COMPETITIVENESS OF THE REGION IN THE CONDITIONS OF
CLUSTERIZATION OF NATIONAL ECONOMY: THE ESSENCE AND
PROSPECTS OF DEVELOPMENT****Ovcharuk V.V., PhD in Economics***E-mail: politehmnkc@rambler.ru***Maslak O.O., PhD in Economics***E-mail: olexander_maslak@mail.ru***Doroshkevych K.O., PhD in Economics***E-mail: katyok@ukr.net**National University «Lviv Polytechnic»*

The concept of competitiveness of regions has been considered in the article, as well as essence, value, features of clusterization as a process of creation within the limits of national economy of country of clusters and their systems. Theoretical, methodological and applied principles of improving the competitiveness of the region have been developed in terms of

national economy clustering with the purpose of increasing of standard of living of population, development of innovative activity on this basis, increasing of effectiveness of national economy have been studied and proved in the article. For this purpose, categorical apparatus has been developed depending on the issue. On the basis of generalization of methodological approaches, the level of national economy clustering and industrial clusters competitiveness has been estimated, the potential of the clustering of the regions has been defined. The concept of securing regional competitiveness on the basis of improving organizational management of the national economy separate branches in terms of its clustering has been also suggested in the article.

Key words: competitiveness of regions, clusterization, industrial clusters, assessment tools, forestry

Актуальність проблеми. У сучасних ринкових умовах господарювання поняття конкурентоспроможності має високу вагу та вживається по відношенню до багатьох об'єктів, серед яких важливе місце займає країна та її регіони. Конкурентоспроможність регіону сприяє підвищенню рівня його соціально-економічного розвитку, добробуту населення, нарощуванню потенціалу економічного зростання, розвитку інвестиційної діяльності тощо.

Конкурентоспроможність регіону, з одного боку, формується під впливом низки економічних, політичних, структурних та інших чинників і є генератором економічних можливостей, які виокремлюються з розвитком конкурентних переваг. З іншого боку, підвищення конкурентоспроможності регіону неможливе без збалансованого зростання пріоритетних сфер, секторів економіки, чи видів економічної діяльності.

Реалізація стратегії економічного розвитку національної економіки відбувається в умовах кластеризації - створення в межах національної економіки країни кластерів та їх систем [1]. Вона забезпечує підвищення конкурентоспроможності національної економіки, посилення її інноваційної складової, покращення якості освіти, узгодження інтересів влади та бізнесових структур тощо.

При цьому, під кластерами слід розуміти особливі види об'єднань взаємозалежних підприємств, наукових установ, громадських організацій тощо [2]. Їх розвиток на території України обмежується окремим галузями національної економіки та регіонами країни.

Так, у Хмельницькій області із 1998 р. створені та активно функціонують кластери (будівельний, швейний, агропромисловий). Доволі результативними є деревообробний кластер на Рівненщині «Полісся Рокнівщини», туристичний кластер «Сузір'я», що знаходиться на Івано-

Франківщині та транспортно-туристичний кластер «Південні ворота України» (Хмельницька область). Подібні інтеграційні утворення (які можна віднести до кластерів) присутні у Одеській, Вінницькій, Тернопільській областях, м. Севастополь тощо [3-5]. Певні види кластерів можливо створити, локалізувавши підприємства лише у певному регіоні (наприклад, кластер народних промислів можливо створити лише в таких областях як Львівська, Закарпатська, Полтавська тощо). Проте існують кластери у будівельній, машинобудівній чи деревообробній сфері економічної активності, які перспективно створювати практично у всіх регіонах країни. Беручи це до уваги та, зважаючи на практику створення та функціонування кластерів за відсутності державного фінансування (усі кластери Хмельницької області були створені без жодного фінансування влади), слід відзначити обмежений рівень їх поширення та розвитку на території країни.

З огляду на це, актуалізується потреба у проведенні ґрунтовних досліджень, а також розробки теоретичних положень та методико-практичних рекомендацій щодо активації розвитку окремих галузей національної економіки в умовах її кластеризації. Особливої актуальності зазначені проблеми набувають на регіональному рівні - у контексті підвищення конкурентоспроможності регіону.

Аналіз останніх наукових досліджень. Проблеми конкурентоспроможності та шляхів її підвищення торкаються в своїх працях М. Портер, А. Фатхудінов, І. Бланк, С. Попов, Дж. Саперо, Дж. Харт, Е. Зінь, І. Кирцнер, О. Гранберг, О. Кузьмін, І. Должанський, Т. Загорна, Н. Горбаль, В. Полюга та ін. Авторами розглянуто конкурентоспроможність держави, регіону, галузей економіки, підприємств, товарів, чинники та моделі їх формування, конкурентні переваги, а також методи оцінки рівня їх конкурентоспроможності тощо.

Проте дослідниками не відводиться належної уваги питанням організаційно-економічного механізму забезпечення формування та використання конкурентних переваг регіонів, впливу рівня розвитку видів економічної діяльності, у тому числі лісогосподарського виробництва на конкурентоспроможність регіонів України та методам її оцінки тощо.

Конкурентоспроможність як явище може характеризувати різні сфери економічної діяльності. У економічній літературі існують відмінні підходи до її забезпечення на рівні держави, галузі, регіону чи підприємства (на основі їх потенціалів, конкурентних переваг, конкурентоспроможності продукції, ефективності виробничо-господарської діяльності, спроможності

вести конкурентну боротьбу тощо) [1-5]. Однак усі вони мають низку упущень. По-перше, при оцінюванні конкурентоспроможності регіону не враховується такий чинник як рівень державного фінансування розвитку економіки регіону, який прямо впливає на оцінку його конкурентоспроможності. Регіони конкурують між собою за отримання субвенцій, кредитів, державних замовлень для підприємств, залучення інвестицій тощо [6]. Державне фінансування спрямовується на розвиток тих чи інших видів економічної діяльності та безпосередньо підвищує конкурентоспроможність того чи іншого регіону. По-друге, конкурентоспроможність регіону передбачає суперництво між політичною, законодавчою, екологічною та соціально-економічними підсистемами [7]. По-третє, для формування та оцінки конкурентоспроможності регіону важливо не тільки визначити його місце по відношенню до інших регіонів (на внутрішньому і зовнішньому ринках), а й загальний рівень розвитку.

Водночас, конкурентоспроможність регіону перебуває у залежності від факторів внутрішнього середовища та дії різноманітних чинників: політична ситуація у державі, вплив держави на цінову, податкову, зовнішньоекономічну, фінансово-кредитну, науково-технічну і інноваційну політику, державне регулювання якості продукції, антимонопольне законодавство, система державної підтримки вітчизняного виробника, стан попиту і пропозиції на ринку та розвиток інфраструктури ринку, наявність конкурентів і стан конкуренції на ринку, розміщення факторів виробництва і рівень концентрації виробництва, наявність сировинних ресурсів, загальний рівень техніки, технологій та інновацій у галузі тощо [2]. Здебільшого, їх поділяють за середовищем впливу на зовнішні і внутрішні. При цьому не спостерігається єдності думок учених щодо складу кожної із виділених груп чинників конкурентоспроможності та рівня їх деталізації. Чинники конкурентоспроможності можна також класифікувати за характером їх впливу, у залежності від рівня розвитку. Необхідність вирішення вищезазначених проблем зумовлює актуальність їх дослідження.

Уперше на кластер як особливе явище в економіці країни, яке полягає у локалізації об'єктів у певних видах економічної діяльності на чітко визначеній території звернув увагу А. Маршалл, досліджуючи промисловість у цих регіонах [8]. Згідно поглядів М. Портера, який вважається основоположником кластерної моделі розвитку економіки, кластер – це зосередження в географічному регіоні взаємозалежних підприємств та установ у межах окремої області [1]. Також автором уведено

у наукових об'їг поняття промислових кластерів. У розвиток теорії кластерів зробили свій внесок Й. Шумпетер, С. Соколенко та ін.

Процес створення кластерів можна ототожнити до поняття кластеризації. Вона являє собою комплекс організаційно-економічних заходів, що здійснюються державними, приватними або громадськими інститутами з метою об'єднання підприємств та установ у кластери, встановлення між ними неформальних взаємовідносин і мережевої співпраці [9]. Важливе значення в теорії конкурентоспроможності відводиться також і кластерам. Діяльність їх учасників (кластеризація) істотно впливає на конкурентоспроможність як товарів і підприємств, так і цілих регіонів. Вони як конкурують між собою, так і співпрацюють один із одним. Це є однією із властивостей кластерної взаємодії підприємств, існування конкуренції змушує підприємства формувати та розвивати конкурентні переваги.

Діяльність багатьох кластерних утворень продемонструвала вищий рівень їх результатів та конкурентні переваги порівняно із діяльністю суб'єктів господарювання, які не входять до складу певних структурних об'єднань, тобто кластерами належить провідна роль у досягненні конкурентоспроможності [10]. При цьому однією із головних задач у системі підвищення конкурентоспроможності регіону є виявлення потенціалу його кластеризації.

Мета роботи: розглянути можливості досягнення вищого рівня конкурентоспроможності регіонів в умовах кластеризації національної економіки, що передбачає розвиток теоретичних засад і методичних підходів до оцінки конкурентоспроможності кластерів, динаміки кластеризації та проявляється шляхом розвитку інструментарію оцінки, організаційного менеджменту окремих галузей національної економіки (лісогосподарського виробництва).

Викладення основного матеріалу дослідження. Узагальнення літературних джерел [1-5] дозволяє стверджувати, що конкурентоспроможність регіону можна визначити як властивість, яка характеризується рівнем конкурентоспроможності сфер виробництва регіону, які здійснюють у ньому виробничо-господарську діяльність більш ефективно у порівнянні з іншими регіонами. Беручи до уваги широкий спектр чинників конкурентоспроможності та їх класифікаційні ознаки [1-5], зроблено висновок, що конкурентоспроможність регіону залежить як від чинників конкурентоспроможності підприємств, які формують той чи інший сектор економіки країни чи регіону, так і чинників, які впливають на національну

економіку в цілому. Зважаючи на це, чинники, які впливають на конкурентоспроможність регіону слід поділяти на такі, що мають вплив на конкурентоспроможність секторів економіки регіону та інші чинники (національної економіки). До чинників, що впливають на конкурентоспроможність секторів економіки регіону, віднесено: конкурентні переваги і результати економічної діяльності. Як перші так і другі можуть бути значно покращенні у результаті кластеризації відповідних сфер економічної діяльності.

Розкриємо детальніше механізм такого впливу. По-перше, кластерна взаємодія уможливорює зростання продуктивності, підвищення рівня інноваційних розробок, залучення інвестицій, розширений доступ до нових стратегічних ринків збуту, зниження трансакційних витрат, налагодження системи постачання, більшу гнучкість у спільній діяльності. Це забезпечує підвищення конкурентоспроможності кожного учасника кластеру та підвищує колективну ефективність тощо [11]. Крім того, створення кластерів є потужним інструментом для стимулювання регіонального розвитку через збільшення зайнятості, відрахувань у бюджети різних рівнів, підвищення оплати праці тощо [12].

По-друге, кластери визнані ефективним засобом швидкого піднесення економіки на певній території тому, що дозволяють якнайповніше врахувати і використати природні, історичні особливості, технічний та кадровий потенціал їх регіонів [13]. У даному контексті кластери усувають негативні явища, що пов'язані із високим ступенем нерівномірності соціально-економічного розвитку територій, існуванням регіонів у ізоляції один від одного, низьким рівнем результативності впровадження стратегії регіонального розвитку [14].

По-третє, загальновизнаним є той факт, що у сучасних ринкових умовах господарювання високий рівень конкурентоспроможності національних фірм досягається шляхом активізації інноваційних процесів. У домінуючих національних кластерах цей процес відбувається більш ефективно, а розповсюдження інновацій за межі цих кластерів приводить в кінцевому рахунку до зростання конкурентоспроможності національної економіки [15]. Роль кластерів у інтенсифікації інноваційних процесів економіки є наступною. Кластерний підхід до розвитку інноваційного середовища ґрунтується на формуванні у межах регіональної інноваційної політики сприятливого інноваційного мікроклімату регіону, який забезпечує здатність оперативного реагування на зміни внутрішньої та зовнішньої кон'юнктури як окремих регіонів, так і країни

в цілому. Це забезпечує здатність здійснювати швидку адаптацію до умов середовища за рахунок засобів інноваційної політики завдяки особливій організаційній структурі.

Дослідження кластеризації пов'язане із аналізуванням її динаміки, оцінюванням потенціалу, вивченням конкурентоспроможності промислових кластерів тощо. Рівень кластеризації регіонів та її динаміка залежить від кількості промислових кластерів, сфер їх діяльності, кількості фірм-часників та їх профілю, обсягів фінансування, основних результатів функціонування для економіки регіону та його соціально-економічного становища тощо.

Аналізування конкурентоспроможності промислових кластерів пов'язане із удосконаленням відповідної послідовності оцінювання. Зважаючи на те, що кластер є особливим утворенням із підприємств, організацій та установ, то для визначення рівня їх конкурентоспроможності слід використати таку послідовність: визначення цілей аналізу (положення промислового кластера на ринку та його учасників; виявлення перспектив розвитку кластеру; визначення напрямів підвищення рівня інноваційної безпеки тощо; формування вимог до інформації); інформаційне забезпечення оцінки (збір інформації; оцінювання інформації тощо); аналізування регіонів та кластерних утворень у них (вивчення кластерів регіонів та їх підприємств; аналіз їх сильних та слабких сторін, можливостей і загроз; аналіз факторів конкурентоспроможності підприємств і кластерів; визначення конкурентів); вибір бази для порівняння (визначення кластерів, які вважаються найрезультативнішими серед досліджуваних видів; пошук серед них еталонного, який буде використовуватись для порівняння конкурентоспроможності) встановлення переліку порівнюваних параметрів для оцінювання конкурентоспроможності промислових кластерів; оцінка конкурентоспроможності.

Оскільки конкурентоспроможність промислових кластерів можна оцінити за допомогою визначення рівня конкурентоспроможності підприємств - їх учасників, для оцінки доцільно розраховувати коефіцієнт конкурентоспроможності підприємства. Для цього слід оцінити конкурентоспроможність підприємств за максимальною кількістю параметрів (їх рентабельністю, дохідністю інвестованого капіталу, ринковою діяльністю тощо). Для цих цілей можна використати узагальнюючий показник конкурентоспроможності. Зворотні зв'язки наведеної послідовності можуть реалізуватись шляхом уточнення вимог до інформації чи повторного її збору також здійснення дослідження

промислових кластерів та їх оцінки (визначення еталону для порівняння), зміни переліку порівнюваних параметрів для оцінювання конкурентоспроможності промислових кластерів та безпосередньо оцінки конкурентоспроможності. Це дозволить підвищити результативність оцінки та забезпечить достовірність отриманих результатів.

Володіння знаннями щодо потенціалу кластеризації регіонів важливе для розроблення механізму підвищення рівня інноваційного розвитку країни в умовах кластеризації. Якщо кластеризація сприяє інноваційному розвитку країни, то потенціал підвищення рівня інноваційного розвитку перебуває у прямій залежності від невикористаних можливостей щодо кластеризації регіонів. І водночас, якщо потенціал кластеризації регіонів використаний, то слід шукати інші резерви підвищення інноваційного розвитку. Оцінювати потенціалу кластеризації слід за допомогою показників територій (коефіцієнт спеціалізації, локалізації, рівень виробництва на душу населення), що дозволить встановити схильність регіонів до кластеризації та вказати на необхідність подальшого дослідження можливості кластеризації регіонів за видами економічної діяльності.

Підвищення конкурентоспроможності регіону в умовах кластеризації економіки на основі удосконалення організаційного менеджменту доведено шляхом розвитку лісогосподарського виробництва. Це пропонується здійснити через поєднання лісозаготівельного та деревообробного виробництва у єдину функціональну структуру. Створення такого об'єднання матиме на меті як здешевлення продукції деревообробки, так і отримання екологічного ефекту у регіоні через реалізацію концептуальних засад наближеного до природи лісівництва та природоохоронних технологій лісозаготівлі і лісопереробки. Для цього обґрунтовано концептуальні передумови створення та запропоновано організаційну структуру міжрегіонального кластера підприємств лісогосподарського виробництва Хмельницької та Рівненської областей.

Як наслідок об'єднання підприємств регіонів у кластери повинно стати покращення результативності їх діяльності, зокрема, таких показників, як вартість знеособленого кубометра деревини, рентабельність, збільшення обсягів та асортименту продукції тощо. Окрім того, створення міжрегіонального кластеру підприємств лісогосподарського виробництва забезпечить: формування перспективних ринків збуту лісогосподарської продукції регіону; впровадження технічних та організаційних інновацій у

виробництво конкурентоспроможної лісогосподарської продукції у регіоні; реалізацію інвестиційних проектів інноваційного спрямування, впровадження провідних світових технологій деревообробки тощо; інформаційно-консультативну та навчально-методичну підтримку інноваційної діяльності через систему координаційних заходів з боку органів влади різних рівнів.

Висновки. Як підсумок можна зазначити, що на підставі узагальнення огляду літературних джерел за проблемою було з'ясовано наступне: конкурентоспроможність регіону слід уважати як властивість, що характеризується рівнем конкурентоспроможності сфер виробництва регіону, які здійснюють у ньому виробничо-господарську діяльність більш ефективно у порівнянні з іншими регіонами. На неї впливають чинники конкурентоспроможності секторів економіки регіону та інші чинники (чинники національної економіки).

Для визначення конкурентоспроможності промислових кластерів слід використати таку послідовність: визначення цілей аналізу конкуренто-спроможності; інформаційне забезпечення оцінки; аналізування регіонів та кластерних утворень у них; вибір бази для порівняння; встановлення переліку порівнюваних параметрів; оцінка конкурентоспроможності. При ьому слід розраховувати узагальнюючий показник конкурентоспроможності.

Для визначення потенціалу кластеризації розраховують показники територій, що дозволяє встановити схильність регіонів до кластеризації та вказати на необхідність подальшого дослідження у цій сфері.

Для підвищення конкурентоспроможності регіонів шляхом розвитку кластерів у сфері лісогосподарського виробництва слід забезпечити створення міжрегіонального лісогосподарського кластеру підприємств лісогосподарського виробництва Хмельницької та Рівненської областей, для чого обґрунтовано його структуру та етапи формування, запропоновано організаційний механізм функціонування, напрями співпраці лісогосподарських підприємств двох регіонів у межах кластеру, що, в результаті, вплине на підвищення конкурентоспроможності кожної з областей.

У подальших дослідженнях за проблемою слід приділити увагу питанням впливу кластеризації на рівень інноваційного розвитку регіонів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Портер М. Конкуренция: учеб. Пособие / М. Портер; пер. с. англ. – М. Издательский дом «Вилиямс», 2001.-495 с.
2. Должанський І.З. Конкуренентоспроможність підприємства: Навчальний посібник. /Должанський І.З., Загорна Т.О. – Київ: Центр навчальної літератури, 2006. – 384 с.
3. Бутенко А.І. Феномен кластера у формуванні інноваційної моделі економіки регіону / А.І. Бутенко, Є.В. Лазарева // Інвестиції: практика та досвід [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.investplan.com.ua/index.php?iid=3&operation=9>
4. Інноваційні підходи до регіонального розвитку в Україні – К.: НІСД, 2011. – 47 с.
5. Завадська Д.В. Економічна кластеризація: сутність, проблеми та перспективи розвитку в Україні / Д.В. Завадська // Вісник Соціально-економічних досліджень: збірник праць ОДЕУ. – 2012. - № 1 (44). – С. 187-195
6. Требуня В. Заможна Гуцулія / В.Требуня // Галицький кореспондент/ - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.if.ua/tag/>
7. Zedler J. H. Grosses vollstandiges Universal-Lexikon. Bd. 1-64. Halle, 1732- 1750
8. Маршалл А. Принципы экономической науки/ А. Маршалл. — М, 1993. В 3-х т. — Т.1
9. Развитие кластеров: сущность, актуальные подходы, зарубежный опыт / авт.-сост. С. Ф. Пятинкин, Т. П. Быкова. – Минск : Тесей, 2008. – 72 с.
10. Пушкар Т.А. Світовий досвід формування й розвитку мережевих і кластерних об'єднань [Текст] / Т.А. Пушкар, В.Г. Федорова // Економічний часопис - ХХІ. - 2011. - № 11/12. – С. 68-71
11. Євтухова С.М. Кластери як один зі стратегічних шляхів розвитку діяльності підприємств України / С.М. Євтухова. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.virtual.ks.ua/essays-term-papers-and-diplomas/5830-clusters-as-one-of-the-strategic-ways.html>
12. Грищенко А. П. Методологічні положення та напрямки удосконалення регіонального розміщення й управління агропромисловим виробництвом / А. П. Грищенко // Економіка АПК. - 2006. - № 2. - С. 3-7
13. Зубкова К. Ю. Проблеми статистичного аналізу економічної діяльності кластерних об'єднань / К. Ю. Зубкова // Проблеми обліку, контролю та аналізу в економіці України : тези доповідей V Студентської наукової конференції (зі статусом міжнародної), Львів, 18–19 жовтня 2012 року / Національний університет «Львівська політехніка», Інститут економіки і менеджменту, Кафедра обліку та аналізу. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2012. – Частина 2. – С. 95–96
14. Білега О.В. Розвиток та принципи функціонування інноваційних промислових кластерів в економіці регіону та держави / О.В. Білега// Экономика и управление № 5 - 2011.- С.123-127
15. Семенов В.Ф. Роль підприємницьких мережевих структур у підвищенні конкурентоздатності економіки країни / Семенов В.Ф., Білега О.В. // VIII Международная научно-практическая конференция «Наука в информационном пространстве – 2012» (4-5 октября 2012г.) [Електронний ресурс].- Режим доступу: http://www.confcontact.com/2012_10_04/ek3_semenov.htm